

KOSSUTH LAJOS LEVELEI FELESÉGÉHEZ

(1845 — 1849)

Az alább következő leveleket a Nemzeti Múzeum levéltárában, még pedig annak két osztályában, a „Kossuth Lajos Iratai« és a „Vörös Antal gyűjteménye« nevű osztályokban találtam és itt szó szerint közzé teszem. Hogy Kossuth Lajos belső, családi életére és egész egyéniségére ily fontos dokumentumok mai napig ismeretlenül lappanghatnak levéltárainkban, ez mutatja mily kevés történt eddig Kossuth élete ismerete érdekében és mennyire szükséges volna végre ez irányban is megkezdeni a mélyre járó történeti kutatást.

I.

Pest, auguszt. 23. 1845.

Kedves lelkem Angyalom!

A kocsin az első rúgó eltört; vasat viszen reá a kocsis; méltóztassál kérlek megcsináltatni!

Én Csütörtökön este megyek haza. Ha tehát jókor indul a kocsis, hogy 8—9 óraker itt lehessen, elég, ha csütörtökön indul.

Az a Bencsik nagy számár. Én az otthonkád iránt tudakozódtam nálla — azt izente, hogy elküldé Tónihoz, most kisül, hogy nem ezt, hanem a nálla volt ruhádat értette. Ezt tehát küldöm.

De küldöm az otthonkát is; ámbár azon semmit sem csinált. Aztán már csak ne haragudj édes lelkem angyalom, küldök neked egy illy otthonkára kelmét — igen igen olcsót, küldök hozzá bélést s wattát is; csókolom kis nagy szemedet, már csak csináltasd meg a Tinnyei Schneider-meisterral. Kelme, bélés és watta összesen csak 4 pengő forint. Amabból, amit Bencsik elrontott, a kis gyerekeknek derék öltönyt csináltathatsz.

Küldök 60 paradicsomalmát, egy kis élesztőt, 10 font igen finom lisztet (ha igaz, hogy finom) — görög dinnyét nem küldhetek, ami van igen sok és méreg drága.

Küldök a gyermekeknek puskát, kardot, bábut és házépítő fiacskákat. De Feri okos legyen, hogy karddal, puskával valakit meg ne sértsen, a puskába nem szabad a töltőveszőt betenni, csak vakon kell vele löni.

A repcevetésnek igen itt van ideje. De ennek fő sajátsága, hogy nedves földbe kell vetni. Most hiszen a föld elég nedves, de ha véletlenül úgy látnád, hogy az idő kiderül s a föld ki akar száradni, nem bánom, ha hétfőn az irtó (sokvasú) ekével felszántatod; négy ökröt fogass bele, (a másik négy folytathatja a szántást Unyon) kedden pedig előre megfogasolván, bevetteted, beboronáltatod, s behengerezteted. De ha esős marad az idő, várhat a dolog hazajöttömig.

És most Isten áldjon kedves lelkem angyalom, az én nyugalmamért kérlek szedd az orvosságot. Öllelek, csókollak milliomszor kedves jó Muczim hű szerető

Lajosod.

A kocsis gondoskodják, hogy zabja legyen, most is 26 garas költségre vert; de most folyvást négy ló portióját ette 3 ló. Ennek többé nem szabad lenni, 5 % vékát kap egy hétre; többet nem, — nagy a drágaság. Ebből egy étetésre egy lónak 3 itzénél több juta — pedig 3 itze a Katona portio.

Kossuth Lajos iratai 106. sz.

H.

Fiume, October 29. 1845.

Kedves lelkem Angyalom!

Szombat este érkezéin ide, de célomnak elérése, t. i. a két társaság egyesítése, még annyira kétséges, hogy ezúttal Triest és Velencébe nehezen indulhatok. Borzasztó dolog, hogy az ember annyira kénytelen kunyorálni az embereknek, engedjék meg, hogy velők jót tegyünk. Legőszintébb akaratot az egyesülésre a Gubernátor [mutat], de nem a gubemiummal, hanem a társasággal lévén dolgunk, befolyása csak közbenjárás lehet. A többiek vagy Triest zsoldjában vannak, vagy áhítatos szolgálélekkal lesik, mit fog nekik mondani gróf Széchenyi, aki november első napjaiban jön ide s kit én mindenestre bevárok, de azért nov. 10-kén hon leszek. Azonban feltettem magamban, hogy vagy megegyesítem uraimékat vagy legalább arra bírom, szűnjenek meg társaságot képezni s hagyjanak minket cselekedni. Most ülést tartanak triesti társaikkal egyetemben, nekem hát időm van, éltem Angyala, egy pár sorocskát küldeni feléd, különben nem volna időm, mert magamban nem hagynának soha, mert hiszen ha személyem iránti figyelem s csekélységem érzetében arcomat pirító kitüntetések, olaszos talár lékonyoságú szép szavakkal a dolgot, melly végett itt vagyok, eldönthetnék, úgy már régen nyert ügyem volna.

Szombaton későn érkezvén, reggel még fel nem keltem, midőn a Gubernátor már jegyet küldve ebédre kéretett s ebéd előtt négylovas hintóját rendelkezésemre állítá, hogy kiránduljak, ahova tetszik. Voloska felé rándultunk, egy gyönyörű tengerparti helység Istriában, ki mondhatatlan szépségű borostyán erdejével, mellyekkel a büszke Rómának halhatatlan emlékü triumphátori koszorúztattak, diadalmene-tükben a Capithumhoz, hova szekeröket legyőzött országok rab királyai vontatták. A borostyán erdő megvan s van mivel koszorúzni, de „les Dieux s'en vont“ — mint a francia mondaná — nincsenek hősök, kik koszorút érdemelnének; s hogy a nagy emberek hiánya még érezhetőbb legyen, a jó fiumeiek a voloskai erdő hajdanát azzal gúnyolák ki, hogy szobámban arcképem fölibe (mely itt igen sok háznál található) magyar háromszín szalagra függesztenék a babékoszorút. Hlyen az ember sorsa. Amott Rómában a Mark Aurélok palotájában mezítlábas franciscanusok facipői koptatják a mozaikpadlót, melyen a világ urai lépdeltek s ott talán ép azon fa, melly egykor Aemüius Paulus fejére adá a koszorút, most az én arcképre alacsonyuk le lombjával. A hasonlat igen leverő.

Lakom igen nagyszerűen gyönyörű. Ha Tinnyére gondolok, szinte nevetethetném a contrast felett. Ablakaim a tengerre nyílnak, mellynek

örökké változó színjátéka egy kimeríthetetlen éldelet. Sorban horgonyok ablakom alatt, vagy tíz kereskedői háromárbcos hajó, mik Magyarország feles természeti kincseit a világ távol részébe viendik; balra pedig a szép Fiumara öbléből erdő gyanánt nyúlnak fel a kisebb hajók kötélzetes árbocai, melyeknek kötélzövevényei szürkületkor akként veszik ki magukat, mint irtózatos pókhálók az égnek tükrében, távolabb pedig számos halászladik ingadoz a szép tengeröböl síkján halászgatva a sós víz szeszélyének ezer alakzatú szörnyeit s esznek jóízűen, míg a tinnyei ripők csak látásuktól is undorodik.

A fiumei öböl még nem nagy tenger, mivelhogy öböl, mely a föld közzé mélyen benyulik. Sokat hasonlít a Balatonhoz, csak hogy vagy tízszer olyan nagyocska, közepén a nagy és kis torkolat (Bocca grande e piccola) közt benyúlnak Veglia Chersos és Castelmuccio szigetei, mint Tihany a Balatonba; mindez a Frangepánok birtoka vala, kinek utolsó ivadáka, a még gyönyörű romot képező Castelmuccio várából hurcoltatott Bécsbe hóhérbárd alá, több mint 150 év előtt; s emlékezetét a vegliai szigetlakosok most is fekete öltözetben járva gyászolják. Balra Istria partja nyúlik el (mint Balatonnál Zala hegysora) a Monte Maggiore felhőkig nyúló szírtjeivel, honnan szép időben, jó látcsóval meg lehet látni a velencei Szent Márk tornyait.

Itt pedig az idő mondhatatlanul szép. Október végén vagyunk s szobánkban az ablakok egész nap nyitvák, künn nyári öltönyben járunk. Ide hozlak Angyalom jövő májusban, lelkemben azon hit él, hogy e szelíd délszaki és ámyéklati lég, s a tenger erősítő fürdeje kedvezőbben fog hatni életemnél drágább egészségére, mint Magyarhonnak minden fürdeje. Itt van Fiume mellett Ciottanoli egy kerti palotája, nem tudom leírni, mert inkább tündérlak, mint palota; óh, ha az enyim volna, hogy szemedben gyönyörködhetném, midőn te abban gyönyörködnél.

Fiume egyébként még nem Olaszhon, itt a délszaki vegetatióból csak az olajfákat és fűgét látni, de végzetlen érdekes látvány. A borzadásig nagyszerű sziklahegyek teraszán fekszik; az egész heglánc olly merő szikla, hogy az emberek csak kosarakkal hordják fel reá a párányi földet s így mívelik szőlő- (nem bokor, hanem fa) lugasaikat s a heglánc mégis el van hintve gyönyörű villákkal, mert az itteni matróz, mit a távol tengereken keres, egy szép házikóba veri, mely mind megannyi kellemetes villa, s kis szőlőt ültet a szikla közé, mit távollétében neje mível. És e sziklás hegyek közt a Luiza-úton a lemenetel Fiumébe leírhatatlanul nagyszerű. Ezen út regényes vad szépségéről fogalmad sem lehet; ezt látni kell. A legmeredekebb szikla-hegyoldalon robog a kocsí egész kéjelemmel a merész párkányzatú gyönyörű úton, balra irtózatosan csüngnek az ember feje felé a sziklák óriásai, mint a fenyegető fatum vas öklei s e sziklák legmagasabb csúcsán a Tersati gyönyörű várrom, mint egy sasfészek; jobbra egy borzasztó sziklavölgy üreg, mellynek az örökkévalósággal dacolni akaró sziklái keresztül utat törtek maguknak a Retina s Fiumara fűrge hajjai, miket a hatalmas emberész gyáripár eszközeivé igazított s puszkapor erejével sziklatöredékek helyén emelt nagyszerű gyáratok mellé, mellyeknek örökké éber mozgékonyasága kigúnyolja a természet borzalmaikat; s e

sziklák között, ahol egy kis völgy van, a legszebb ültetvények, s midőn az ember a magyar kapunak nevezett óriás sziklatörésen keresztül robbog s jobbra Recina irtózatosan szép völgyét, balra a Tersati várromos sziklahegyet, maga előtt a kedves Fiúmét s előtte a szép tengeröblöt, szigeteivel s Istria partjaival, árbocaival, vitorlás hajóival megpillantja, az emberszem kevés felfogni e pompás látványt; feszül a kebel, elakad a lélekzet s az embersziv minden érverése egy nagy imádság!

És a magyar mindezt olly kevéssé becsüie eddig! Elutazgatunk külföldre, de ide éveken át alig téved egy-egy magyar fi. De isten úgy áldjon meg, amint gyenge toliam volt az eszköz, melly nemzetünkben sympathiát ébresztett Fiume nemzetgazdasági fontossága iránt, úgy eszköz leszek, hogy Fiúmét szeretni tanuljuk, szépségeiért s divattá legyen ide vándorolni minden magyarnak. Megkezdjük májusban, de nem egyedül, legalább tíz kocsival.

Vasárnap tehát a Gubernátor nagy ebédet adott; az ebédlő terem ablakából láttuk a tenger játszi habjait s egész ebéd alatt ablakunk alatt a tengerparton harsogott egy gyalog serezed hangászkarja. Este viszont közel éjfélre ablakom alatt szólt a zene, mely közben Fiume notabilitásaival eresztgeték szobáimban Fiume szivarainak bodor füstjeit, s vidoron folyt a társalgás magyar, olasz, francia, angol, német nyelven, mert e tenger a világ kapuja s Fiume lakói világlakosok.

Másnap reggel ablakom alá evezett a fiumei kapitánysági ladik (lancia) magasra tűzött díszlobogójával s a fiumei társaság direktorainak társaságában 8 erős marincero vitt a tengeren Porto Re s Buccari felé. Porto Rében (Királyrév) megnéztük Frangepán kastélyában a nagyszerű cisternát s a most kápolnává alakított „subrosa“ termet, mellynek egyik falában van egy kis üreg akként építve, hogy benne a terem bármely oldalában mondott suttogó szó meghallatszanék; ott hallgatá ki Frangepán neje az összeesküvés terveket s feladá és férje és Zrínyi a vesztőpadon vértették el. Most a kastély Lazaretté alakítottatott s benne az irtóztos skerliero (rákfene-forma) nyavalyában sínlődő betegek gyógyítottak.

Porto Réből Buccariba evezénk. A buccari tengeröblől egy mély katlanhoz hasonlít, mellyet a tenger szép nyílását kivéve, borzasztón kopár szikla körít; a tenger szájával szemközt pedig a hegyoldalban emelkedik a tenger színétől fokozatosan Buccari; olly amphitheatrális látvány, minőhöz hasonlót nem láttam soha. Midőn az öblbe evezénk, a partnál horgonyzó hajók felhúzzák díszlobogóikat, elsüték tisztelgésül ágyúikat s a sziklás hegyek által irtóztató mennydörgés gyanánt visszhangzott ágyurogás s a hajósok „hurah“ kiáltásai között szálltunk partra, hol Buccari csaknem egész népe talpon állt s a város főnökei tisztelegve fogadtak.

A Casinóban egy kis olaszos reggelit evénk, fővetlen füstös sódar-szeletből, sajt, tengeri kétszersült, füge s egyéb délszaki gyümölcsökből s szomszéd sziklahegyek hasadékaiban óriási iparral mívelt szőlő nedvével poharat emelve a magyar tengerpart jövődjéért, ismét tengerre szállánk s minden ágyú dörgésétől kísérvé röpitének erős matrózaink vissza Fiume felé, hova harmadfél órai evezés után megérkezve, pompás ebéddel fogadott a fiumei vasúttársaság s míg ablakunk alatt

az ezred hangászkarra harsogd Rákóczi indulóját, én — csak gondold! — olasz áldomásokat valék kénytelen akadozva szavalni, mire a költőies olaszok improvizált versekkel felelgettenek.

Tegnap reggel Smith és M ... urak papírgyárunkba, Se... amerikai szabású malmába vezettek, mindkettő a Recina vizénél fekszik, ama borzasztó sziklaüregben, hol még az embert bámulatra ragadja a nagyszerű gyármozgalom, elszedíti a természet óriás képeinek szemlélete. Igazán mondom, miután a papirosgyár gyönyörű működését csodáljuk, látván, miként egy 10 öles terem egyik végén a papiros még csak vízfolyadék, a másik végén már kiszáritott, kifényesített ívekre szeldelt kész papiros; és ez mind szemünk előtt folytonos lassú változásban 10 perc alatt történik. Másrésről a természet nagyszerűsége felett az emberész dicsőségéről majdnem elfelejtkezünk, midőn a rohanó patak felett vaslemez oldalú csatornán 800 öl lányi hosszant egy szál deszkán szédelő fejjel eljutunk azon ponthoz, hol irtózatos sziklafalon keresztül magának a folyam lyukat fűrt s az elválasztó gátot egy sziklatömeg képezi, melyet földingás lökött le s választott el azon sziklától, mely fejünk felibe omlani fenyegetőzik. De már ezt neked nem fogom megmutathatni, mert szédelgést nem ismerő fejet s erős lép-teket kíván.

Tegnap ismét a Gubernátornál ebédeltem. Ma már itt vannak a fiumei társaság triesti tagjai; ülés tartatik s alkalmasint ma válik meg egyesülünk-e?

És mégis haragszom, hogy nem tudom, mit vigyek fiumei emlékül kedves Angyalomnak, hacsak egy kosár ízes fűgét nem s a koszorút, mely szobámban arcképem felett függ. De én most midőn tőled távol vagyok, kétszeresen érzem, mi kimondhatatlanul szeretlek^ mert komoly foglalatosságaim közepette is csak te vagy örökös gondolatom s akármerre vetem szemeimet, a legelső érzés, mely szívemen megrezdül, mindég te vagy s azon gondolattal kezdek, azzal végzek minden napot, hogy miért nem vagy oldalam mellett!! és e gondolathoz múlhatatlan aggodalom csatlakozik gyengélkedő egészséged miatt s tűnődés, ha szavadat tartod-e, ki megígéréd, hogy életemnél becsesebb egészségedre vigyázni s orvosi segélylyel élni fogsz, addig is, míg jövő tavasszal e vidék, e lég s a tenger erősítő fürdői visszahozandják arcodra a rózsákat, miket az anyai hűség önfeláldozása elhalványított. Vedd szerelmem áldozásait Kedves Angyalom, s nyomd a távol atya csókjait kisdedeink homlokaira s néha néha emlékezz reám,

ölel hű szeretettel:

Lajosod.

Vörös Antal gyűjteménye. 337. sz. Másolat.

III.

1848 szeptember 24-én. Nagykőrös Vasárnap este 8 ½ óraker.

Kedves lelkem Angyalom!

Czezlédre 4 óraker értem. 6 óraker már egy 300 főből álló fegyveres gyakorlott csapatot — mely már felbomlott, útnak indítottam

Pestre. Holnap reggel ugyanonnan vagy 3000 ember és 150 lovas megyen vasúton Pestre.

E percben érkeztem Kőrösre. Itt a nép mondhatlan lelkesedéssel — illuminációval fogadott. Ahol kell lelkesíték — ahol kell parancsok.

Reményilem a Tiszáig vagy 15—20 ezer embert összeszedek s ezeket helységenként nyomban küldöm Pestre.

Aztán a Tiszántúl addig meg nem állok, míg 100,000 emberem nem lesz egy táborban. Azzal aztán tömegben nyomulok előre.

Ne félj Angyalom, megáld az Isten. De azon egyet tedd meg irántam! szeretetedre kényszerítelek, nyugodalmamért, hogy távoz Pestről a mondott helyre, mert a gaz ellenség képes volna családomat kezesül lefoglalni működésem elzsibbasztására.

Az Isten áldása rajtad s kedves gyermekeimen.

híved halálíg
Lajos.

Vörös Antal gyűjteménye. 1067. sz. Sajtókezű eredeti.

IV.

1848 október 19. Komárom.

Kedves lelkem!

Komáromból írok. Mán 6600 derék emberem van. Mikorra Mosonyba érek 15.000 körül leszek.

Bajom semmi. A nép leírhatatlan lelkesedéssel fogad. Légy nyugodt. Szerelmem veled angyalom. Csókollak magadat s kedves gyermekeimet ezerszer.

Komárom október 19 este.

Lajosod.

Kossuth Lajos iratai. 219. sz. Eredeti. Kívül: Kossuth Meszlényi Teréz. Pest. Döringház. (?)

V.

Törökszentmiklós, martius 14. 1849.

Kedves Angyalom!

Lassabban utaztam, mint akartam, mert Kisújszálláson találtam Klapka seregéből három dandárt, mintegy 7000 embert 18 ágyúval, kik felett szemlét tartván, ez amint igen pompás jelenet volt, úgy sok időmet elvette.

Ma délután értem ide Törökszentmiklóásra s itt találtam a retenthetlen hős Damjanicsot s találtam seregét, melly bátor mint az orosz lány, lelkesült mint az erény, határozott, mint az erő, s hű a hazához, mint a kardvas markolatjához.

Aki e sereget és vezéreit látja, sumák kebléhez hazánk győzedelme felett a kétségnek szikrája sem férhet többé.

Beh minő más levegője van itt a léleknek, mint Debrecenben.

Olly jól érzem itt magam, mint régen nem éreztem.

Baj nincs Istennek hála s nem is lesz. Ezt a sereget nem lehet legyőzni.

Vetter megjött, az egyetértés jó, a lelkesedés nagy; szóval: légy meggyőződve, hogy jól vagyunk.

Személyemre nézve is mondhatom, hogy nincs hely a világon ahol nyugodtabb lehetnék.

Hű Lajosod

Vörös Antal gyűjteménye 1761. sz. 88. tétel. Másolat.

(Vége következik)

HEGYALJAI KISS GÉZA